

STRUCTURA DREPTULUI CUTUMIAR ROMÂNESC

Corina BUZDUGAN*

Abstract

Talking about the Romanian people and its history, the great historian Nicolae Iorga stated: "Our people and its ancestors have been rooted here for four thousand years, this is our pride and strength"¹.

Key words: *customary law, standard law, the Getic-Dacians, property, family*

I. Apariția dreptului pe teritoriul României

Păstrarea și transmiterea tradiției constituie la români o notă de specific etnic, stând mărturie în acest sens limba noastră romanică și folclorul cu persistența unor datini și forme de cultură populară. În istoria dreptului românesc, perpetuarea sistemului juridic cutumiar atestă aceeași capacitate a românilor de a-și conserva bunurile spirituale: "Păstrarea până târziu ca <drept viu> a unui sistem normativ propriu, înrâurit nemijlocit de dreptul romano-bizantin în curs de transformare în drept feudal, a îngăduit populației autohtone din spațiul carpato-ponto-danubian să-și dezvolte un sistem juridic și instituțional atunci când acesta va păși prin propriile-i forțe pe făgașul orânduirii feudale".²

Teritoriul actual al țării noastre a fost locuit din cele mai vechi timpuri, descoperirile arheologice atestând existența omului pe acest teritoriu din timpuri imemoriabile.³

Apariția primelor elemente de drept la populația băștinașă de pe teritoriul țării noastre corespunde celei de a doua perioadă a fierului (La Tene).

În perioada premergătoare, respectiv în epoca pietrei, cu cele trei perioade ale sale (paleolitic, mezolitic și neolitic) teritoriul intracarpatic și extracarpatic a fost intens locuit, după cum o dovedesc și urmele existente pretutindeni. Societatea era una patriarhală, eventual matrilocală, dar nedovedit, populațiile la care ne referim aflându-se în stadiul ginților și al triburilor.

Similar altor zone și populații din Europa, și daco-geții au cunoscut o perioadă prestatală.

Pentru perioada de trecere de la epoca pietrei spre epoca metalelor, cercetările au dus la concluzia că la începutul Hallstatt-ului, prima vârstă a epocii fierului,

* Conf. univ. dr., Universitatea "Dimitrie Cantemir" București, Facultatea de Drept din Cluj-Napoca.

¹ Nicolae Iorga, *The Origin, nature and Destiny of the Romanian People*, Romanian Encyclopedia, Vol. I, 138, p. 4.

² V. Hanga, *Istoria dreptului românesc-dreptul cutumiar*, vol. I, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1993, p. 124.

³ D. Firoiu, *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1993, p. 16.

datată aproximativ în sec. VIII a. Chr., începe individualizarea triburilor dacice în cadrul mării familii indo-europene, ramura tracică. Deja în această epocă încep să apară structuri fortificate (cum sunt la Sântana, Telea, Ciceu-Corabia, Șeica Mică, Subcetate, ș. a.), care sunt indicii pentru unele centre de putere în zonă (triburi sau uniuni de triburi)⁴. Populația pare a fi organizată în familii de mici dimensiuni, dar este incontestabilă diferențierea socială și economică, evidențiată de material arheologic extrem de inegal și neuniform⁵.

Din secolul VI a. Chr. triburile dacice încep să apară în istoriografia greacă, având primele informații despre cei care au locuit aceste pământuri, informații care trebuie privite desigur cu multe rezerve, deoarece obiectivitatea nu era una dintre caracteristicile epocii. Literatura greacă antică și primii "istorici" numesc unele triburi dacice sau diverse episoade, atunci când acestea intră în conflict sau în aria de acțiune a unor mari imperii sau conducători, cum ar fi Darius, Filip II, Alexandru cel Mare, etc. mai târziu, o dată cu expansiunea romană în zonă, aceștia sunt cei care vor oferi informații despre daco-geți.

Trebuie să mai menționăm, că denumirea nu a fost unitară, respectiv vorbim despre "geți", pentru că grecii i-au numit așa, în timp ce romanii au folosit termenul de "daci", fără a fi vorba despre populații diferite.

Treptat, dacii încep depășirea fazei gentilice, comasându-se tot mai mult în uniuni de triburi⁶. O astfel de uniune, extrem de puternică, a existat probabil aproximativ în jurul anilor 300 a. Chr., condusă de Dromichaites, care l-a înfruntat pe diadohul macedonean Lysimachos, după cum spune informația transmisă de istoricul Diodor din Sicilia. Avem de-a face deci cu o formațiune politică suficient de puternică pentru a înfrunta un regat ca și cel macedonean. Conducerea pare a fi fost asigurată de adunarea poporului cu arme, respectiv o democrație militară.

Această perioadă a democrațiilor militare corespunde cu apariția primelor norme juridice care avea o puternică conotație religioasă. Singurele izvoare documentare din această perioadă sunt indirecte fiind reprezentate de scrierile istorice. Ele nu înfățișează însă conținutul acestor norme, ci se limitează doar la ale consemna existența. Astfel Diodor din Sicilia relatează despre Zamolxe, primul rege geto dac, mai târziu zeificat, afirmând că legile date de el erau de inspirație divină. Probabil că aceste norme se refereau la reguli de comportament și urmăreau protejarea intereselor aristocrației militare.

În sec. II a. Chr. este atestat un alt dinast, Rhemaxos, care exercita un fel de protectorat asupra cetății grecești Histria. Acesta este de localizat, probabil, în sudul Moldovei, estul Munteniei.

Aproximativ la 200 a. Chr. Trogus Pompeius îl amintește pe Oroles, care luptă cu bastarnii, a cărui localizare este tot probabilă: estul Transilvaniei și vestul Moldovei. Același istoric îl menționează la mijlocul sec. II a. Chr. pe Rubobostes, un alt dinast dac, nelocalizat.

⁴ V. Vasiliiev, *Considerații asupra așezărilor fortificate hallstattiene din aria intracarpatică a României*, în „Symposia Thracologica”, 7, 1989, p. 55-61.

⁵ V. Vasiliiev, I. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României*, Cluj-Napoca, 1991, p. 156-161.

⁶ Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromichete*, București, 1988.

Astfel, deși nu foarte clar identificate pe teren, este certă existența unor formațiuni tribale sau prestatale, suficient de puternice pentru a face probleme unor vecini mult mai avansați din punct de vedere al organizării statale sau chiar și numai pentru a fi menționate de către istoricii antici. Aceste formațiuni sunt cu atât mai mult demonstrate de prezența cu precădere din sec. II a. Chr. a unui număr impresionant de așezări geto-dacice de tip dava⁷.

În această perioadă apar și primele cutume privind relațiile externe ale triburile geto-dace. La început, acestea reprezentau simple ritualuri practicate de către soli, cu ocazia încheierii unor tratate de pace, mai apoi devenind norme juridice.

II. Normele juridice geto-dace

Dacă până în secolul I a.Ch. istoria dreptului poate consemna doar începutul închegării unor norme cutumiare la populația băștinașă de pe teritoriul țării noastre, cristalizarea normelor juridice spre un sistem cutumiar coincide cu formarea primului stat geto-dac sub conducerea lui Burebista.

În informațiile sale, Strabon vorbește despre "autoritatea pe care și-a arogat-o asupra poporului său", semnificând exercitarea puterii de stat, de către Burebista. Religia rămâne însă și sub Burebista, elementul esențial de coeziune a triburilor dace: "Spre a ține în ascultare poporul, el, Burebista, și-a luat ajutor pe Deceneu [...], iar dovada despre ascultarea care i-o dădeau este și faptul că ei s-au lăsat înduplecați să taie vița de vie și să trăiască fără vin"⁸. Dacă regele concentra în mâna sa puterea militară și statală, Deceneu, luat ajutor de Burebista, devine preotul suprem, conducătorul religios al regatului, cu un rol deosebit. După istoricul get Iordanes, Burebista i-ar fi încredințat lui Deceneu calitatea de vice-rege.⁹ Afirmția e întărită și de faptul că după dispariția lui Burebista la tron îi va succeda Deceneu. Acesta va da poporului legi scrise, potrivite cu noua structură socială. Însă în paralel cutumele își continuă existența și funcționează chiar elemente de justiție privată. Astfel poetul Ovidius pomenește despre numeroasele dispute, în care se aplică "legea sângelui", prin care dacii își făceau singuri dreptate, în disprețul altor norme scrise sau nescrise.

Pe măsura dezvoltării societății, la geto-daci încep să apară primele forme de proprietate privată, asupra gospodăriei, asupra inventarului agricol sau meșteșugăresc.

Sunt unii autori moderni, care consideră că sistemul era unul de tip elenistic, adică regele era proprietar al întregului teren care exista în cadrul regatului. Aceasta însă nu se poate afirma cu certitudine, pentru că din lipsă de alte informații, nu putem pur și simplu muta în Dacia modelul elenistic. Desigur, au existat influențe elenistice în cadrul regatului dac, însă sub aspect juridic al regimului proprietății sunt greu de identificat. Un singur indiciu ar exista, și anume faptul că nu s-a

⁷ M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, București, 1998, p. 35.

⁸ *Apud* Vl. Hanga, *Istoria statului și dreptului R.P.R.*, Ediția a III-a revizuită, vol. I, București, 1957, p. 76.

⁹ Burebista "l-a înzestrat cu o putere aproape regească"- Iordanes, *Getica*, *apud* Academia Română, *Istoria românilor*, vol. I, partea a II-a, cap. VIII, p. 641.

descoperit nici un artefact din aur, care era cu siguranță cunoscut și poate și exploatat în Dacia. Explicația pe care o dau istoricii este una deductivă și constă în aceea că exista probabil un monopol regal asupra acestui material, care se presupune că intra în proprietatea monarhului (iar după cucerire, romanii au găsit acest tezaur și drept urmare orice urmă de aur sau obiecte de aur lipsesc din Dacia). Există posibilitatea ca situația să fie similară și pentru fier. În rest, sunt discuții asupra proprietății terenului, asupra unei posibile proprietăți asupra turnurilor-locuință din cetăți, care să fi aparținut comandanților militari, dar deocamdată nu există argumente de ordin istoric în acest sens.

Comunitățile erau probabil organizate sub forma unor obști sătești, care aveau diverse obligații – un exemplu ar fi o contribuție în cereale, care era datorată către împunerniciți ai regelui (conform medicului roman, Kriton) și de asemenea, în muncă, și aceasta ar fi o explicație pentru realizarea unui sistem de fortificații atât de complex.

Astfel, primele forme ale comunității¹⁰, obștea gentilică și obștea familială au fost depășite, ca atare geto-dacii se aflau în perioada obștii sătești, «care deși cunoștea principial și juridic, o proprietate comună a membrilor ei asupra pământului, apelor, pășunilor, lasă loc liber proprietății private, mai ales în ce privește cirezile de vite, robii și chiar asupra unor loturi mai mici sau mai mari de pământ. Bănuim că și subsolul – minele de aur, de sare etc. – trec în parte din stăpânirea tribului în aceea a șefilor de trib, în speță a regelui. Avera personală și ea crește, după cum e firesc în mod inegal. Membri egali odinioară se diferențiază: apar oameni bogați, puternici din punct de vedere economic și deci și politic (nobilii) și oamenii săraci ..., depinzând cei mai mulți și economicește, și politicește de cei puternici.”¹¹

Descoperirile arheologie indică un dinast local care posibil era proprietarul unui atelier de olărie (*basileos Tiamarcos*).

Locuințele luxoase, dar și sărace, inventarul, bogat sau sărac, după caz, indică și ele o stratificare socială și diferențierile de avere.

Familia daco-getică a fost o familie patriarhală. În literatura de specialitate s-au purtat discuții în legătură cu faptul dacă a fost o familie monogamă sau poligamă.

Primele informații, provenind de la Herodot se referă la cele mai timpurii etape ale societății traco-dacice. Aceste informații trebuie privite cu o oarecare suspiciune, deoarece Herodot este tributar prejudecăților grecești referitoare la străini și preia fără nici un fel de verificare, informații din orice fel de sursă. Drept dovadă, informațiile sale referitoare la modul de înmormântare, de exemplu, nu sunt verificabile arheologic decât în sudul Dunării. În consecință, trebuie să fim precauți în ceea ce privește datele pe care le oferă. Astfel, el vorbește despre poligamia tracilor, arderea celei mai importante soții împreună cu soțul, vânzarea copiilor, libertatea moravurilor fetelor, cumpărarea soțiilor¹². E posibil ca unele dintre aceste informații să fie corecte, iar altele să nu fie decât impresii ale istoricului antic.

¹⁰ D. V. Firoiu, *Istoria statului și dreptului românesc*, vol. I, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 1998, p. 35.

¹¹ *Istoria României*, tratat, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1960, p. 271.

¹² Herodot, *Historii*, V după. G. Popa Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, București, 2006, p. 203-204.

Horățiu,¹³ vorbind despre familia dacă, o arată ca o familie monogamă asemenea celei romane, lăudând virtuțile casnice ale femeilor dace și, în același timp, subliniind fidelitatea soțiilor dacilor; iar Ovidiu nu ne-a lăsat nimic în legătură cu poligamia la geto-daci.

Cu privire la formele căsătoriei, este menționată cumpărarea soției pentru această epocă. Procedeul este întâlnit la majoritatea popoarelor din antichitate, implicând pentru femeia căsătorită o stare de inferioritate. Potrivit relatărilor lui Ovidiu¹⁴, femeia era supusă la muncile cele mai grele. De asemenea, ea putea fi pedepsită cu moartea în caz de infidelitate.

Referitor la copii, descendența se stabilea după tată.

Cu privire la cutumele geto-dace, istoricii antici pomenește de practicile geților în domeniul reglementării relațiilor externe. Apărute în perioada democrațiilor militare, sub forma unor obiceiuri nejuridice, adică lipsite de o sancțiune în cazul încălcării lor, reglementarea juridică a acestor practici s-a realizat numai în perioada de formare a statului geto-dac.

În privința obligațiilor, săpăturile arheologice atestă în societatea dacică, existența unui comerț înfloritor cu diverse produse agricole sau cu unelte și arme de fabricație proprie. Este de presupus că toate tranzacțiile erau guvernate de norme juridice cutumiare corespunzătoare, ce asigurau încheierea și eficiența lor. Se crede că jurământul avea un rol important în materia obligațiilor comerciale.

Puterea judecătorească se presupune că era exercitată de către regii geto-daci și de preoți. Iordanes îl pomenește pe Comosicus, urmașul lui Deceneu, ca "cel mai mare judecător". Despre normele penale geto-dace există unele mențiuni în opera poetului Horățiu, care amintea de pedeapsa cu moartea pentru soția adulteră. După toate probabilitățile, infracțiunile cel mai greu pedepsite erau cele de încălcare a interdicțiilor religioase, ori cele privitoare la consumul de vin sau carne, oprite de preoți¹⁵.

Din textele lui Ovidiu¹⁶ se atestă, și folosirea duelului judiciar, ca mijloc de rezolvare a litigiilor, și anume cităm pe următorul: „Nici nu le pasă de legi căci puterii se pleacă dreptatea. Spada cea cruntă la ei biruie orișice drept.”

Referitor la dreptul succesoral geto-dac nu s-au păstrat nici un fel de mențiuni documentare. Se poate face totuși o analogie cu dreptul de succesiune la tron, devenit ereditar. Se presupune că prin similitudine cu normele de succesiune la tron, și moștenirea rămânea erezilor.

Prin asasinarea lui Burebista de către tarabostes, dispăre și primul stat dac, urmând o perioadă de lupte între diversele triburi geto-dace. Istoriografia consemnează numeroși conducători, intitulați "reges", care însă nu au reușit să reînchege statul creat de Burebista. Unirea triburilor geto-dace se va realiza doar la finele veacului, cu puțin timp înainte de cucerirea romană. Decebal va uni triburile geto-dacice, într-un nou și puternic stat dac¹⁷.

¹³ Horățiu, *Carmina*, III, 24, versul 27 și urm.

¹⁴ Ovidiu, *Ex Ponto*, III, 8.

¹⁵ R. Ghidău, *Poziția juridică a persoanelor în vechiul drept cutumiar românesc*, teză de doctorat, p. 11.

¹⁶ Ovidiu, *Tristia*, v, 7, 47-48.

¹⁷ R. Ghidău, *op. cit.*, p. 11.